

3. Іванова І. Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. — К.: Логос, 2000. — 82 с.
4. Левченко І.Ю., Приходько О.П. Технологія обучения и воспитания детей с нарушением опорно-двигательного аппарата. — Москва, 2001. — 167 с.
5. Соціальна робота з батьками, що мають дитину-інваліда. Методичні рекомендації За заг. ред. А. О. Бучака. — Рівне, 2001. — 40 с.
6. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навчально-методичний посібник для соціальних працівників і соціальних педагогів / За ред. проф. А. Й. Капської. — К.: ДЦССМ, 2003. — 168 с.
7. Стинська В. Зміст роботи соціального педагога із сім'ями дітей-інвалідів. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 41. — Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. — 400 с.

Юлія КАНЕВСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ У СІМ'Ї ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми соціалізації дитини у сім'ї військовослужбовця та особливості цього процесу. Проаналізовано специфіку сімейного виховання, показані шляхи покращення сімейної взаємодії. На основі психолого-педагогічного аналізу функціонування вказаної категорії сімей визначені нові підходи до процесів соціального виховання та соціалізації дитини.

У сучасних умовах, коли в Україні здійснюється будівництво української правової держави, одним із стратегічних загальнонаціональних пріоритетів державної політики є соціальний захист військовослужбовців та їх сімей. За своїми характеристиками сім'я військовослужбовця є динамічною диференційованою соціальною структурою, що видозмінюється внаслідок збільшення або зменшення кількості її членів, проходить різні етапи становлення і розвитку, вдосконалюється виконанням своїх функцій, збагачує зміст життєдіяльності і досвід виховання, робить свій внесок у матеріальні і духовні цінності народу. Її особливістю є матеріальна і моральна відповідальність членів сім'ї один перед одним і перед суспільством загалом [6, 56].

Роль сім'ї в суспільстві незрівнянна за своєю силою з жодними іншими соціальними інститутами, оскільки саме в сім'ї формується і розвивається особистість людини, відбувається оволодіння соціальними ролями, необхідними для безболісної адаптації дитини в суспільстві. Сім'я є першим виховним інститутом, зв'язок з яким людина відчуває протягом усього свого життя. В сім'ї закладаються основи моральності людини, формуються норми поведінки, розкриваються внутрішній світ і індивідуальні якості особистості. Сім'я сприяє не тільки формуванню особистості, а й самоствердженню людини, стимулює її соціальну, творчу активність, розкриває індивідуальність.

Дослідженням сім'ї як соціального інституту та явищ, пов'язаних з її функціонуванням, займалися багато вітчизняних і зарубіжних вчених (Ю. Азаров, М. Буянов, А. Волкова, В. Гуков, З. Зайцева, В. Постовий, В. Сухомлинський, А. Харчев та ін). Особливості сімей військовослужбовців вивчали М. Бабенко, М. Ротань, І. Зверева, Г. Лактіонова. Однак донині не висвітленими залишаються проблеми функціонування сім'ї військовослужбовця, зміст та основні напрямки соціально-педагогічної роботи з нею, особливості соціалізації дитини у такій сім'ї.

Актуальність проблеми виховання дітей у сім'ях військовослужбовців на загальнодержавному та суспільному рівнях, недостатнє висвітлення змісту соціально-педагогічної роботи з цією категорією дітей у теоретичному і практичному аспектах, невизначеність шляхів вдосконалення її зумовила *мету статті* — виявити особливості соціалізації дитини в сім'ї військовослужбовця та обґрунтувати основні напрямки соціально-педагогічної роботи з цією категорією дітей.

Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я військовослужбовця має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Це:

а) наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї. В результаті сім'я військовослужбовця формує власний спосіб життя, мікрокультуру, основою якої є цінності й елементи культури суспільства чи окремих його соціальних прошарків;

б) включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою

сприймає виховні впливи. Фактично сім'я є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління генетичний код, певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї;

в) безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду призводять до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім — людей поза сім'єю;

г) переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацювання таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне "зараження". При цьому забарвленість емоційних контактів впливає на формування почуття задоволення (незадоволення) собою та оточенням [3, 126].

Який би бік соціалізації дитини ми не взяли, завжди виявиться, що вирішальну роль в її ефективності (на тому або іншому віковому етапі) відіграє сім'я, оскільки вона:

– забезпечує фізичний та емоційний розвиток дитини. У дитинстві сім'я відіграє визначальну роль, що не може бути компенсована іншими інститутами соціалізації. В дитячому, молодшому шкільному і підлітковому віці її вплив залишається провідним, але перестає бути єдиним. Потім роль цієї функції зменшується;

– впливає на формування психологічної статі дитини. У перші три роки життя цей вплив визначальний, тому що в сім'ї йде незворотний процес статевої типізації, завдяки чому дитина засвоює атрибути приписуваної їй статі: набір особистісних характеристик, особливості емоційних реакцій, різні установки, смаки, поведінкові зразки, зв'язані з маскулінністю або фемінністю. Істотну роль у цьому процесі сім'я продовжує відігравати і на наступних вікових етапах, допомагаючи або заважаючи формуванню психологічної статі підлітка, юнака;

– відіграє провідну роль у розумовому розвитку дитини (американський дослідник Дж. Блум виявив, що розходження в коефіцієнті розумового розвитку дітей, які виростили в благополучних і неблагополучних сім'ях, становить майже двадцять балів), а також впливає на ставлення дітей, підлітків і юнаків до навчання і багато в чому визначає його успішність. На всіх етапах соціалізації освітній рівень сім'ї, інтереси її членів позначаються на інтелектуальному розвитку людини;

– має важливе значення в оволодінні дитиною соціальними нормами, а коли мова йде про норми, що визначають виконання нею сімейних ролей, вплив сім'ї стає кардинальним. Так, дослідження показують, що вибір людини і характер спілкування в сім'ї детерміновані атмосферою і взаєминами в батьківській сім'ї. Батьки, котрі в дитинстві пережили недолік уваги або яким не вдалось успішно вирішити в сім'ї свої дитячі конфлікти чи проблеми, зв'язані зі статевим дозріванням, як правило, не здатні встановити зі своєю дитиною тісний емоційний зв'язок;

– формує фундаментальні ціннісні орієнтації людини, що виявляються в соціальних і міжжетнічних відносинах, а також визначають її стиль життя, життєві прагнення, плани і способи їхнього досягнення;

– відіграє велику роль у процесі соціального розвитку дитини в зв'язку з тим, що її схвалення, підтримка, байдужність чи осуд позначаються на прагненнях людини, допомагають їй або заважають шукати виходи в складних ситуаціях, адаптуватися до обставин, що змінилися, вистояти в мінливих соціальних умовах. Цінності й атмосфера сім'ї визначають і те, наскільки вона стає середовищем саморозвитку й ареною самореалізації її членів, можливі аспекти і способи того й іншого [4, 38].

Нині відносини дітей і батьків у сім'ї військовослужбовця стали складнішими і проблемнішими. Діти отримують можливість проводити велику частину вільного часу поза сім'єю або лише під наглядом матері. Цей час вони заповнюють заняттями, прийнятними серед однолітків, і далеко не завжди піклуються про схвалення їх батьками. Авторитет батьківської влади сьогодні часто не спрацює, на зміну йому повинен приходити авторитет особистості батьків [2, 56].

Що стосується сімейного виховання, то і тут у військових є своя специфіка. За своєю природою сімейне виховання ґрунтується на почуттях. Спочатку сім'я, як правило, створюється

на почутті любові, що визначає етичну атмосферу цієї соціальної групи, стиль і тон взаємостосунків її членів: прояв ніжності, ласки, турботи, терпимості, великодушності, вміння прощати, почуття обов'язку. Любов з усім розмаїттям почуттів, що супроводжує дитину, починаючи з внутрішньоутробного існування до дорослості. Це позитивно впливає на розвиток і виховання дитини: дає їй не минаюче відчуття щастя, надійності існування, відчуття захищеності від зовнішніх незгод, а в особі батьків — авторитетних порадників, помічників, захисників, старших друзів.

Ще однією особливістю сімейного виховання є те, що воно органічно зливається зі всією життєдіяльністю людини, котра росте: в сім'ї військовослужбовця дитина рано залучається у життєво важливі види діяльності — інтелектуально-пізнавальну, трудову, суспільну, ціннісно-орієнтовану, художньо-мистецьку, ігрову, вільного спілкування. При чому проходить всі етапи — від елементарних спроб до найскладніших соціально й особливо значимих форм поведінки.

Сімейне виховання має також широкий часовий діапазон дії: воно продовжується все життя людини, відбувається в будь-яку годину доби, будь-яку пору року. Його позитивний (або ні) вплив людина відчуває навіть тоді, коли вона за межами дому: в школі, на роботі, на відпочинку в іншому місті, в службовому відрядженні. Сидячи за шкільною партою, учень невидимими нитками пов'язаний з домом, сім'єю, багатьма проблемами, що його хвилюють.

У сучасних сім'ях військовослужбовців, передусім у зв'язку з специфікою роботи батьків — частими переїздами, діти раніше дорослішають, швидше навчаються тому, як переборювати труднощі, долати стреси, характерні для нашого часу (зокрема, розлучення батьків та їх наслідки, конфліктні сімейні ситуації, проблеми достойного виживання тощо). Однак, як і раніше, орієнтуватися в життєвих цінностях допомагає дитині її найближче оточення — сім'я, батьки. Від останніх вона повинна засвоювати і перші приклади поведінки у різних життєвих ситуаціях. Свої корективи у виховання підростаючого покоління вносить також вулиця, знайомі та незнайомі люди, ровесники, засоби масової інформації, різні соціальні інститути. Чий вплив буде сильнішим — залежить від сім'ї військовослужбовця, міцності тих норм і переконань, які вона закладає в дитини [8, 116].

Щоб досягти успіху у вихованні дитини, коли стрімко змінюються умови процесу виховання, батькам-військовослужбовцям, як і іншим, уже замало засвоювати кращі надбання родинної педагогіки й оволодівати новими методами і прийомами. В сучасних умовах необхідні нові підходи до процесу виховання, побудовані на основі любові та опіки. Їх сутність базується на тому, що ефективність процесу соціалізації досягається завдяки любові, яка не означає вседозволеність, але водночас є настільки сильною, що дозволяє дітям робити помилки і навчатися на них. Логіка ж зосереджується на наслідках, які є результатом цих помилок. Ці наслідки, у поєднанні з батьківським розумінням і співпереживанням разом із дитиною проблем, несуть у собі великий виховний потенціал, завдяки чому формуються правильна самооцінка дитини, її вміння вирішувати проблеми, гідно поводити себе і виявляти емоції, грамотно робити життєвий вибір, ретельно обдумувати свої вчинки, а, отже, нести за них відповідальність. Від умінь батьків — військовослужбовців будувати стосунки з дитиною на основі любові та логіки залежать успіхи соціалізації, щастя в родині.

У процесі соціалізації дитини із сім'ї військовослужбовця як персонального середовища розвитку, необхідно враховувати наступні принципи:

- діти мають рости і виховуватися в атмосфері добра, любові і щастя;
- батьки повинні зрозуміти і прийняти свою дитину такою якою вона є, і сприяти розвитку в ній кращого;
- виховні дії треба будувати з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних відмінностей;
- діалектична єдність щирої, глибокої пошани до особистості і високої вимогливості до неї повинні лежати в основі сімейного виховання;
- особистість батьків — ідеальна модель для наслідування дітей;
- виховання має будуватися з опорою на позитивне в людині, котра росте;
- всі види діяльності, що організуються в сім'ї з метою розвитку дитини, повинні бути побудовані на грі; оптимізм і мажор — це основа стилю і тону спілкування з дітьми в сім'ї.

Головний закон сім'ї військовослужбовця, враховуючи із специфіку її функціонування: всі піклуються про кожного члена сім'ї, а кожний член сім'ї, відповідно до своїх можливостей, піклується про всю сім'ю. Дитина повинна твердо засвоїти цей закон. Виховання дитини в сім'ї військовослужбовця є гідним, безперервним надбанням нею в процесі життя в сім'ї корисного, цінного життєвого досвіду. Головний засіб виховання дитини — це приклад батьків, їх поведінка та діяльність. Слова мають бути лише допоміжним засобом [7, 17].

Дуже важливо створити в сім'ї спокійний, доброзичливий клімат, коли ніхто ні на кого не кричить, а помилки і провини обговорюються без сварки та істерики. Психічний розвиток дитини, формування її особистості великою мірою залежить від стилю сімейного виховання. Нормальний стиль — демократичний, коли дитині надається певна самостійність, до неї відносяться з теплотою і повагою. Звичайно, необхідний деякий контроль за поведінкою і навчанням дитини з метою надання їй допомоги у важких ситуаціях. Однак потрібно сприяти розвитку самоконтролю, самоаналізу та саморегуляції діяльності і поведінки.

Ефективність реалізації функцій сім'ї у процесі соціалізації дитини та її вихованні залежить багато в чому від того, чи вдалося батькам реалізувати їх на основі дотримання принципів соціалізації, та основних її завдань [9, 48].

Таким чином, сім'я — це найважливіший інститут соціалізації дитини. Вона є персональним середовищем життя і розвитку індивіда. Сім'я відіграє велику роль у процесі соціального розвитку дитини, забезпечує її фізичний та емоційний розвиток, впливає на формування психології статі [5, 81]. Успіхи соціалізації дитини у сім'ї військовослужбовця залежать від уміння батьків будувати стосунки з дитиною на основі любові та логіки, від дотримання основних принципів виховання, від прагнення зрозуміти одне одного. Головним засобом виховання дитини є приклад батьків, їх поведінка і діяльність. Найважливішою умовою ефективності процесу соціалізації особистості є інтеграція сил усіх соціальних інститутів. У зв'язку із цим зростає значення роботи соціального педагога як посередника між сім'єю та іншими інститутами соціалізації дитини [1, 161].

Наше дослідження, безперечно, не вичерпує усіх питань розглянутої проблеми. В подальшому, на нашу думку, доцільним є вивчення проблеми соціальної взаємодії різних поколінь у сім'ї військовослужбовців, визначення особливостей функціонування сімей, членами яких є жінки-військовослужбовці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипова С. П., Майборода Г. Я., Соціальна педагогіка: Навчально-методичний посібник. — Черкаси-Ужгород: “Мистецька лінія”; 2002. — 268 с.
2. Бочарова В. Г., Гуров В. П., Селюкова Л. Я. Социализация личности: социальный педагог, семья и школа. — Ставрополь, 1993. — 209 с.
3. Витек К. Л. Проблемы супружеского благополучия / Пер. с чеш. / Под ред. М. С. Мацковского— М.: Прогресс. 1988. — 144 с.
4. Джайнотт Х. Дж. Родители и дети — М.: Знание, 1986. — 348 с.
5. Ейдмиллер Е. Г., Юстицкий В. В. Семейная психотерапия. — Л.: Мед. книга, 1990. — 304 с.
6. Мудрик А. В. Соціальна педагогіка: Навч. Посібник, для студентів пед. вузів/ Ред. А. В. Сластьоніна. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. — 192 с.
7. Заостровцев А. П. Социология семьи // Социально-политический журнал. — 1993. — № 9–10. — 36 с.
8. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л. Виховання громадянина. — К.: Видавничий центр “Академія”, 1997. — 195 с.
9. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание. — М.: Наука, 1999. — 254 с.

Ірина ЛЕВАНДОВСЬКА

СУСПІЛЬНО КОРИСНА І БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано проблему впливу суспільно корисної і благодійницької діяльності, яку здійснювали члени молодіжних об'єднань періоду 20–30-х років ХХ століття, на процес їхньої соціалізації. На основі архівних матеріалів, періодичної преси, інших джерел розкрито вплив молодіжних